

DŽAMIJA I ISLAMSKI CENTAR U ZAGREBU

Prva gradska džamija u Hrvatskoj

PRIPREMIO:
Branko Nadilo

Zagrebačku su džamiju projektirali ugledni sarajevski arhitekti Džemal Čelić i Mirza Gološ, a gradilo ju poduzeće *Tehnika* i svečano je otvorena 1987.

Početak svibnja 2013. u Rijeci svečano je otvorena nova džamija koja je zbog svoje nesumnjive ljepote i sklada posvuda pomalo pretenciozno isticana kao "najljepša europska džamija", čak i od predstavnika Islamske zajednice. Pritom se zaboravljalo da je, primjerice, i Istanbul u Europi te da tamo postoje velike i lijepe džamije, poput Ahmedije koju zovu i Plava džamija ili Sulejmanije slavnog Mimara Sinana, najslavnijega turskog i jednog od najvećih svjetskih graditelja. U Europi je i Drinopolje (poznato i kao Jedrenje) gdje je i Selimija, još jedna slavna Sinanova džamija. Uostalom u Europi je i Bosna gdje je također bilo mnogo lijepih džamija iako su mnoge srušene tijekom rata krajem prošlog stoljeća. Bilo kako bilo, o gradilištu smo riječke džamije iscrpno izvjestili u broju 4. iz 2011., a nastala je, kao što je poznato, prema idejnom rješenju kipara Dušana Džamonje koje su razra-

dili zagrebački arhitekti Darko Vlahović i Branko Vučinić, a dijelom zahvaljujući i tom tekstu glavni je inženjer gradilišta Sretan Galjanić iz *GP Krka* dobio godišnja nagradu HSGI-a.

Pišući o novoj riječkoj džamiji, spomenuli smo i sve probleme oko islamskih vjernihika u Hrvatskoj vezano uz gradnju prikladnih bogomolja. Naime riječka je tek treća džamija u Hrvatskoj, a prva je 1967. izgrađena u istočnoj Hrvatskoj, u Gunji mjestu na Savi nasuprot Brčkom. Druga je džamija izgrađena 1987., a upravo se o tom gradilištu pisalo u broju 12. iz 1983.

Nedavno otvorena riječka džamija tek je treća u Hrvatskoj, a prva je 1967. izgrađena u istočnoj Hrvatskoj, u Gunji mjestu na Savi nasuprot Brčkom

Novinar Petar Požar predstavio je to kao jedno od najzanimljivijih ondašnjih zagrebačkih gradilišta. Istaknuo je da se džamija zajedno s Islamskim centrom gradi na Savici, u produžetku Folnegovičeva naselja i na relativno praznom prostoru nadomak industrijske zone na Žitnjaku. Istaknuo je da džamiju gradi zagrebačka *Tehnika* koja je posao dobila na pozivnom natječaju (konkurenti su bili zagrebačke tvrtke *Industrogradnja*, *Novogradnja* i *Tempo* te jedno građevniško poduzeće iz Novog Mesta), a da je investitor Islamska zajednica u Zagrebu. Istaknuto je da su projektanti prof. dr. Džemal Čelić i doc. dr. Mirza Goleš (ispravno je Gološ) s Arhitektonskog fakulteta u Sarajevu i da je kamen temeljac postavljen 11. rujna 1981. Izneseno je i da je ugovorena cijena 150 milijuna dinara, što bi, ako se zna da je njemačka marka u toj godini iznosila 15 ondašnjih dinara, bilo 9 milijuna maraka odnosno 4,5 milijuna eura ili približno 32 milijuna kuna. No s obzirom na to da je proteklo više od trideset godina, taj je iznos u današnjim cijenama otprilike 2,5 puta veći. Uostalom u dinarima je za dvije godine narastao na 200 milijuna, a koliko je iznosio 1987. kada su džamija i Islamski centar završeni, može se samo pretpostaviti.

Na gradilištu je, piše, bilo vrlo živo iako su bili završeni grubi građevni radovi. No posla je bilo još mnogo jer riječ je o sakralnoj građevini u koju valja ugraditi dosta ukrasa i umjetničkih dekoracija. Za posjeta se gradilištu postavljao bakreni krov.

Sugovornik na gradilištu bio je Ratko Flego, građ. teh., koji je odmah istaknuo kako se slične građevine grade otprilike jednom ili nijednom u životu. Inače se radi sa skloništem od tri dilatacije – bogomolja sa skloništem (koje je onda bilo obvezno), višenamjenskih zajedničkih

Maketa zagrebačke džamije (iz teksta)

Gradilište džamije (iz teksta)

sadržaja vezanih uz vjerski dio te zajedničkoga višenamjenskog prostora i hotelsko-stambenog sadržaja.

Zagrebačka džamija ima tri dilatacije – bogomolju sa skloništem, višenamjenske zajedničke vjerske sadržaje i zajednički višenamjenski prostor

Dakle, u vjerskom je prostoru podzemno sklonište za 200 osoba s društvenim prostorijama, a u prizemlju (650 m²)

molitveni prostor i galerija (300 m²). U blizini je izgrađen i armiranobetonski minaret visok 34,5 m s čeličnim vjerskim simbolom alemom na vrhu (12 m visine). Na minaretu su izgrađena i dva šerefa odnosno balkona (u tekstu stoji "sefereta").

Sugovornik je u tekstu potvrdio da je konstrukcija džamije klasična, a da je ljuska sastavljena od dijelova rotacijskih paraboloida kojima je osnovica kosi presjek, tako da sve pomalo "visi". Grede pridržavaju armiranobetonske ploče debljine 14 cm, ali toliku debljinu nisu uzrokovali konstrukcijski već akustični razlozi. Bilo je problema u izradi

jer konstrukcija nije uobičajena pa je u Birou za tehnologiju i razvoj *Tehnike* izrađen precizan nacrt oplata sa skeletom, a to je znatno pojednostavnilo rad na gradilištu. Kako je sve bilo razrađeno, tesari su začas spojili i montirali gotove dijelove.

Zanimljivo je da je sličnih problema bilo i kod minareta jer je to zapravo stožac, a i stijenke su mu promjenjive debljine. Projektant je zahtijevao glatku oplatu, pa je izrađena oplata koja se sužavala s dvometarskim odsječcima emajliranog lesonita. Tako je dobivena glatka struktura koju na kraju treba samo obojiti.

Planirano je da se dio višenamjenskih prostora vezanih uz vjerske sadržaje (površine 3500 m²) iskoristiti za poslovni prostor. Uz trgovine, predstavništva i sl., predviđeno je smještanje opreme nužne za rad džamije, poput klimatizacijskih uređaja, toplinske stanice, garaže i sl. Prizemlje ima dio otvorenog prostora (1900 m²), dok je u zatvorenom dijelu (1540 m²) predviđen ulaz s garderobom, fontanom, sanitarnim čvorom, prostorom za odlaganje obuća, zatim učionice, biblioteka, čitaonica, prostorije imamata, telefonska centrala te restoran s kuhinjom i dvorana. I taj je dio armiranobetonska konstrukcija, a na krovu je nekoliko kupola pokrivenih bakrom. U trećoj su dilataciji tri stana i devet garsonijera.

Ukupna je površina cijele građevine veća od 7000 m².

Uz ulaznu kupolu nad bogomoljom, postavio je svoje izlaganje voditelj gradilišta, ima više betonskih kupola, s tim da je jedna isječak kugle na koju se nastavlja dio valjka, a sve završava još jednim isječkom kugle. Zapravo je džamija prava primijenjena nacrtana geometrija.

I dok je u konstrukcijskom smislu glavna kupola prilično jednostavna, ipak je u izvedbi bilo problema. Pregradni su zidovi zidani opekam, a beton je s vanjske strane obložen fasadnom opekam.

Predviđeno je da se džamija obloži kamenom, a iako svi dijelovi interijera još nisu bili određeni, ipak su i ti radovi povjereni *Tehnicima*, a radove će uglavnom obavljati stalni kooperanti. Predviđena je ugradnja tzv. "prilepskog sivca" koji

Pogled na džamiju i Islamski centar s jugozapada

dobro podnosi zagrebačku klimu, a o tome se posebno vodilo računa. I ulazni se trg planirao izvesti u kamenu, no tu su se predviđale tri vrste kamena s ornamentima, a predviđeni su ruski, indijski i kamen iz Pazina. Planiralo se dakle da džamija do visine od 1,6 m bude u cijelosti obučena u kamen. Predviđeno je podno grijanje i pod pokriven tepisonima i tepisima. Za ostale se dijelove predviđalo klasično centralno grijanje s ugrađenom ventilacijom. Planirana je i gradnja dviju fontana.

Za građevinu je iskopano 7500 m³ zemljanog materijala i ugrađeno 8500 m³ betona te 700 tona armature. Izgrađeno je bilo i 2000 m³ zidova te obavljeno 2000 m² zidarskih radova. Dakako da su izvedene i sve potrebne instalacije.

Planirana je i gradnja prilaznih putova, a prema projektu Hasana Drljevića, dipl. ing. arh. iz Zagreba, planirano je uređenje velikog parkovnog kompleksa s fontanama, rondelama cvijeća, geometrijskim oblicima od živih biljaka te dekorativnim sadržajima i klupama.

Razgovor s voditeljem gradilišta zagrebačke džamije Ratkom Flegom zaključen je tvrdnjom kako se očekuje da će svi radovi biti u cijelosti završeni sredinom sljedeće, dakle 1984. godine. Kao što znamo, sve je završeno tek 1987., valjda zbog nedostatka novca za sve predviđene radove.

Danas se zagrebačka džamija ne nalazi izdvojena od grada jer su joj se okolne nove zgrade znatno približile. Nalazi se u dijelu grada zvanom Trstik, pokraj Borovja i Folnegovićeve naselja, a kompleks zauzima površinu od gotovo 10.000 m². U cijelosti svakodnevno

Ulaz u džamiju

zadovoljava vjerske potrebe zagrebačkih muslimana i gostiju iz islamskih zemalja, a sastoji se od džamije s minaretom, islamske srednje škole (medrese) koja je od 2008. gimnazija s pravom javnosti, knjižnice, zajedničkih društvenih prostorija, upravne zgrade, dijela za stanovanje, gospodarskog dijela i dr. Štoviše u sastavu džamije i Islamskog centra djeluje i restoran koji je vrlo cijenjen i posjećen. U blizini je uređen i sportski centar. Iako unutrašnjošću i vanjštinom zadržava tradicionalni raspored i sadržaj, kompleks je u suglasju sa suvremenim graditeljskim kretanjima.

Danas džamija služi potrebama islamskih vjernika, a sastoji se od džamije s minaretom, islamske srednje škole i knjižnice te zajedničkih sadržaja sa stambenim i gospodarskim dijelom

Zagrebačka džamija snimljena ispred fontane

Na kraju smo potražili podatke o sudionicima u gradnji. Prof. dr. Džemal Čelić (1922.-1991.), bio je istaknuti profesor Arhitektonskog fakulteta u Sarajevu i cijenjeni povjesničar umjetnosti, ali već dugo nije među živima. Prof. dr. sc. Mirza Gološ, također arhitekt, bio je profesor na Građevinskom fakultetu u Sarajevu i 2010. dobio je posebno priznanje Univerziteta u Sarajevu uz 60. obljetnicu postojanja. Sada je vjerojatno u mirovini, a njegov je sin Sead Gološ, dipl. ing. arh., projektant *Bosmalova* gradskog centra u Sarajevu koji je sa 118 m jedan od najviših nebodera na Balkanu. Krajobrazni arhitekt Hasan Drljević sudjelovao je 1990. na jednom simpoziju u Zagrebu, ali mu se poslije, barem što se interneta tiče, gubi svaki trag.

Kao što znamo *Tehnika* je uspješno privatizirana i danas djeluje kao dioničko društvo, doduše s problemima

koji muče sve naše građevinare. Međutim voditelj gradilišta džamije dugo godina ne radi u *Tehnici* i ima vlastitu tvrtku sa sjedištem u Novom Zagrebu (Dugave) pod nazivom *Flego gradnja* d.o.o., osnovanu 1996., koja se bavi "gradnjom stambenih i nestambenih zgrada" i, kako se čini, još je uvijek aktivna.

Zanimljivo je da je gradilište zagrebačke džamije opisano u broju koji je, barem što se uvodnog članka tiče, posvećen 35. obljetnici ondašnje GRO (građevinske radne organizacije) *Tempo* iz Zagreba, a rekli smo već da je i to poduzeće bilo u pozivnom natječaju za gradnju. Članak je napisao Marijan Smerić, dipl. ing. arh., a prikazane su brojne građevine te nekad poznate zagrebačke tvrtke koja bio ove godine trebala navršiti 65 godina postojanja. To su brojna zagrebačka naselja, poput Savice, Dugava, Španskog, ali i sudska

zgrada u Karlovcu i hotel *Plitvice* na Plitvičkim jezerima te poslovna zgrada u Vukovarskoj, tvornica *DTR*, hotel *International* u Zagrebu i mnoge druge. *Tempo* je bio jedan od prvih koji je gradio i u inozemstvu, pa je tako sudjelovao u gradnji hotela *Panorama* u Pragu i hotela *International* u Stuttgartu. Građevinska tvrtka *Tempo* još uvijek postoji iako je bila među prvima koja je krajem 2012. ušla u postupak predstečajne nagodbe. Ima jedan od najvećih zabilježenih poreznih dugova od 292 milijuna kuna. Iako su joj svi računi blokirani duže od 600 dana, a imovina nije dovoljna ni za četvrtinu dugova, još uvijek ima 277 zaposlenih. Štoviše i dalje sudjeluje na natječajima, čak je gradila i poznate "Bandićeve fontane". Tajna je u tome je što, kao i mnogi drugi, posluje preko tvrtke kćeri i opstajala je samo zahvaljujući toleranciji od strane države.